

ION PETROVICI - PROFESORUL FILOSOF „LUCID ÎNTR-O LUME BUIMACĂ”

GABRIELA POHOAȚĂ*

gabriela_pohoata@yahoo.com

Abstract: *Our research aims at achieving an authentic portrait of the professor Ion Petrovici, a reference point in the life of this great scholar, less known and approached, also maybe because of his political connotations that, in our opinion, only grow the authority of this master, no matter of the whirligig that he was exposed to, but that determined him to make the philosophy the origin of human dignity.*

Keywords: *philosophy professor, method, metaphysics, vocation, philosophical education, romanian culture.*

„Un sistem filosofic este ca un munte bine amenajat: drumuri cu pantă lină, bănci, adăposturi, terase cu perspective vaste. Toate acestea se pot pretinde unui sistem de cugetare; nu i se poate însă cere ca în vârful muntelui să aibă o scară, care să ne ducă la cer”¹.

Nu a construit un sistem filosofic aidoma lui Lucian Blaga, dar filosofia sa are monumentalitatea și originalitatea specifice creatorilor de sistem. Ion Petrovici s-a impus, în schimb, în peisajul cultural al României interbelice ca fiind unul dintre cei mai mari profesori de filosofie, ca intelectual de anvergură internațională, care a adus o contribuție remarcabilă la cunoașterea poporului român, a culturii și civilizației sale peste hotare.

S-a născut la 14 iunie 1882 la Tecuci și s-a stins din viață la 17 februarie 1972 la București. Licențiat al Facultății de Drept (1903) și al Facultății de Litere și Filozofie (1904), Ion Petrovici devine, în 1905, doctor în filosofie (primul doctor al Universității București la 24 de ani); a studiat la Berlin și Leipzig, unde audiază cursurile lui Wundt, Volkelt, Paulsen, Dilthey și Riehl. Este influențat de Kant și filosofia spiritualistă franceză.

* Conf. univ. dr., - Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București.

¹ Ion Petrovici, *Așchii*, în: *Pagini filosofice*, București, Alcaay, p. 121-122.

Predă la Iași logică și psihologie. Principalele sale lucrări în această direcție sunt: *Paralelismul psihofizic* (1905), *Spirit și corp* (1906). La Iași, între anii 1923-1926, este decanul Facultății de Litere și Filosofie. Din 1940 devine profesor de istoria filosofiei moderne la Universitatea București.

1. Veritabila cale de acces la creația teoretico-filosofică a ilustrului gânditor o constituie chiar scrierile sale, dominate de preocuparea constantă de a înțelege și de a justifica rosturile filosofiei în cultura contemporană, și mai ales, în afirmarea personalității învățământului și culturii românești moderne. Petrovici credea (așa cum afirma în conferința cu titlul „Mai multă filosofie”) că „regenerarea învățământului secundar n-o poate face decât reorganizarea și lărgirea învățământului filosofic. Aici este centrul de refacere și cristalizare”². Filosof specialist, se evidențiază mai cu seamă în domeniul logicii fiind autor al lucrărilor: *Teoria noțiunilor* (1910 și 1924), *Probleme de logică* (1921, 1923 și 1928); scrie studii de teoria cunoașterii și istoria filosofiei; este susținător pornind de la Kant, al metafizicii, acordându-i locul meritat în cadrul filosofiei științei și culturii (*Introducere în metafizică*, 1924). Elaborează monografii despre Schopenhauer (1923) și Kant (1936).

Ion Petrovici este un prototip de intelectual veritabil al perioadei interbelice românești pentru că dispune de o carieră universitară și științifică europene. Susține conferințe și cursuri la Viena, Paris, Geneva, Alger, Praga, Bruxelles (de remarcat că este al treilea cărturar român, după A. D. Xenopol și Nicolae Iorga, care este invitat să conferențeze peste hotare); este colaborator al unor reviste importante din Franța și Germania. Este membru corespondent al Academiei Române începând cu 1927, iar în 1934 devine membru activ. Marea sa deschidere internațională este confirmată și de prezența sa ca membru al Academiei din München, al Comitetului Permanent al Congresului de Filosofie din Paris (1936), al Comitetului de conducere al Federației Internaționale de Filosofie (din 1940).

Fulminanta carieră politică a fost curmată de închisorile comuniste. A fost condamnat la zece ani de temniță grea ca demnitar în Guvernul Antonescu, ca ministru al instrucțiunii și cultelor. Mai precis, Ion Petrovici a fost ministru în mai multe guverne din perioada interbelică: al învățământului și lucrărilor publice (1921, 1926, 1937, 1938), precum și

² Al. Boboc, *Nota asupra ediției*, la *Filosofi contemporani*, București, Ed. Garamond, 1997.

ministru al culturii naționale, cultelor și artelor (1941). După anii de temniță, calvarul a continuat având domiciliul obligatoriu, apoi fiind trimis în colonii de muncă.

Ceea ce l-a ajutat să supraviețuiască iadului de la Aiud a fost cultura sa întinsă, faptul că a avut o preocupare intelectuală, a avut ce să proceseze mental, unde să evadeze, să se detașeze de acel loc al realității fioroase. Cu siguranță, altul ar fi fost destinul postum al operei lui Ion Petrovici, dacă după 23 august 1944, în plină forță creatoare, la începutul marilor epurări politice efectuate sub regimul comunist, nu ar fi fost arestat și deținut până în 1964, când este eliberat cu alți deținuți politici, la o vârstă la care nimeni nu mai poate reface traseul unei gândiri ce s-a dorit consecventă cu ea însăși.

Ion Petrovici întruchipează figura majestuoasă a celui care treptat, devine și adevărate demnitate umană, ca dimensiune suprem-existențială, conferind omului noblețe, frumusețe și rudenie cu Hristos.

Maestru de Existență - marele profesor și filosof se bucura de autoritatea unui magistru unanim recunoscut, scrie Ionel Necula³, despre prelegerile lui Petrovici din temnița Aiudului, - prelegeri care au iluminat spiritual pe deținuții de drept comun. Era un mare iubitor de înțelepciune, dar știa că înțelepciunea nu se distinge printr-o atitudine de închistare față de ceilalți, ci laolaltă, în solidaritate cu ei.

2. În galeria marilor profesori români de filosofie, Ion Petrovici rămâne prin vocația sa de apostol. În acest sens profesorul Petrovici face parte din acele personalități cu o rară bogăție sufletească și generozitate intelectuală, unde profunzimea gândirii abstracte se asociază cu plasticitatea stilului. Bucuria de a împărtăși altora cunoștințele acumulate și de a trezi interesul pentru metafizică este un alt semn al menirii sale. „Tot în cadrul vocației de profesor - mărturisește Petrovici - voi semnala desfătarea sinceră pe care o simt și am simțit-o totdeauna față de orice sclipire de talent, față de orice scânteiere intelectuală. În acest domeniu eu nu am cunoscut invidie sau gelozie și nu există tânăăr bine înzestrat, în drumul căruia să mă fi pus de-a curmezișul, după cum pururea am sprijinit eforturile celor tineri pentru a se înălța”⁴.

Discipol al lui Titu Maiorescu și Nicolae Iorga, Ion Petrovici a fost, în perioada interbelică, cel mai cunoscut filosof român în străinătate. În

³ Ion Necula, *Ion Petrovici - în vizorul securității*, București, Ed. Saeculum, 2005.

⁴ Petrovici, I., *Prefața la Douăsprezece prelegeri universitare despre Imm. Kant*, Iași, Ed. Agora, 1994, p.9.

domeniul filosofiei, Ion Petrovici a avut contribuții originale prin cercetările sale de logică privind teoria noțiunilor și prin concepția sa metafizică ce așeza la un loc credința și rațiunea.

După V. Conta și C. R. Motru, dar într-o manieră mai explicită decât aceștia, Petrovici este cel care pune în filosofia românească problema legitimității metafizice, formulând întrebarea: „Este metafizica posibilă, care sunt drepturile și temeiurile sale?”⁵ Într-o perioadă în care metafizica încă nu-și revenise pe deplin de pe urma puternicilor lovituri date îndeosebi de către pozitiviști, el încearcă să demonstreze necesitatea cercetării metafizice și pledează în favoarea valorizării ei pozitive. Petrovici distinge două tipuri de obiecții ce se pot aduce îndreptării metafizice: unele care consideră problemele metafizice ca inexistente și altele care le accepta ca reale, dar afirmă că ele depășesc posibilitățile noastre de a le rezolva.

O problemă de importanță capitală pentru existența metafizicii ca disciplină teoretică de sine stătătoare este cea a metodei. Una dintre premisele fundamentale de la care pleacă Petrovici în căutarea metodei metafizicii este cea a caracterului suprasensibil al obiectului ei: „Condiția de existență a metafizicii este și rămâne *depășirea experienței și a lumii observabile*”⁶. Așa stând lucrurile, metoda ei nu poate fi experimentală. Metoda apriorică-raționalistă este considerată de asemenea inadecvată, deoarece, acceptând distincția kantiană formă-materie a cunoașterii, Petrovici preia de la Kant și critica pe care acesta o face metafizicii aprioriste tradiționale. El nu este însă de acord cu filosoful german în ceea ce privește restricția impusă metafizicii de a se ocupa numai cu formele apriorice ale cunoașterii, întrucât menirea metafizicii este „o cercetare a realității în esența ei substanțială”⁷.

Metoda proprie metafizicii este, considera Petrovici, metoda empirio-raționalistă, ea neputând fi „*toto genere* diferită de cea a științelor pozitive”. Cu cât ne ridicăm dinspre sensibil spre suprasensibil, cu atât crește rolul rațiunii și scade cel al experienței, dar nici în știință, nici în metafizică nu ne putem dispensa pe deplin de vreuna dintre ele.

Analiza relației dintre filosofie și știință este abordată de către Petrovici din perspectiva principalelor componente ale celei dintâi: metafizica și teoria cunoașterii. Arătând mai întâi că principala realizare a

⁵ Idem, *Introducere în metafizică*, Iași, Agora, 1992, p.11.

⁶ Ibidem, p. 60.

⁷ Ibidem, p. 61.

filosofiei este chiar nașterea din ea a științei pozitive, el argumentează că în zilele noastre, nemaiputând fii restabilită unitatea celor două, ea trebuie înlocuită prin coordonarea lor. Dacă metafizica mai mult profită după urma realizărilor științifice, care îi împrumută în permanență material pentru construcțiile sale, nedând înapoi decât sugestii și ipoteze, în schimb teoria cunoașterii influențează decisiv evoluția științei, ea jucând rolul unei instanțe judecătore a diferitelor teorii științifice concurente. Așadar, relația care ar trebui să existe între filosofie și știință este una de colaborare și nicidecum de adversitate.

Pentru ca originalitatea de gândire să aibă ecou în conștiința auditorului sau a cititorului, dascălul trebuie să posede darul rar de a înveșmânta ideile în expresii fascinante, fără a le banaliza și fără a prejudicia exactitatea și claritatea. Numeroase idei profunde au căpătat strălucire numai atunci când au fost expuse cu har oratoric. Prezentate cu pasiune și entuziasm, concepțiile originale exercită o adevărată magie și generează impulsul spre noi creații originale.

Din acest punct de vedere, profesorul Petrovici este exemplar. Stilul său are o putere extraordinară de sugestie, chiar și atunci când abordează ideile sobre ale filosofiei kantiene. Oratoria lui Petrovici este elegantă și plină de substanță, de aceea cei care l-au audiat au vorbit de o adevărată vrajă pe care o degajau cuvintele lui. Talentul său oratoric izvorăște dintr-o sensibilitate artistică și dintr-o vibrație internă, dintr-o bucurie năvalnică a cunoașterii pe care o transmite și celorlalți. Pentru el a fi profesor nu e o profesie, ci o vocație.⁸

Tenace și pasionat, împreună cu C. R. Motru, față de care a nutrit o profundă admirație, au „ros stânca indiferenței publicului pentru scrierile de filosofie”. În momentul în care a început să scrie articole și studii filosofice, în țara noastră interesul pentru metafizică era extrem de scăzut. Cu toate acestea, I. Petrovici constata existența unei tradiții filosofice marcate de kantianism, tradiție din care nu lipseau nume ilustre precum Gh. Lazăr, Eminescu, Maiorescu și C.R. Motru, creatorul unei metafizici de inspirație kantiană. Faptul că Gh. Lazăr a introdus în învățământul românesc logica și metafizica și le-a predat după Kant, îi apare lui Petrovici ca un moment esențial al apropierii culturii noastre de cea a Apusului. În faza „dibuielilor intelectuale”, o filosofie raționalistă a avut darul de a produce o revelație intelectuală cu caracter mai tranșant și mai rapid decât alte orientări. Din această perspectivă, în prelegerile sale de

⁸ Petrovici, I., *„Douăsprezece prelegeri kantiene*, p.10.

filosofie kantiană, face o analiză pătrunzătoare a Esteticii transcendente⁹, fragmentul favorit al inițierilor în filosofie, fiindcă produce impresia că gândirea metafizică spulberă cele mai adânc înrădăcinate prejudecați ale conștiinței comune. Și câștigarea acestui simțământ e o adevărată renaștere intelectuală, un adevărat botez filosofic.

Profesorul Petrovici este convins că idealismul transcendental kantian alcătuiește Noul Testament al cugetării filosofiei moderne, idee exprimată și de un alt mare truditor în a-l aduce pe Kant în cultura românească, Mihai Eminescu¹⁰.

Pentru Petrovici, ca și pentru Eminescu, asimilarea filosofiei kantiene este un moment necesar nu numai al dezvoltării unei culturi, ci și al împlinirii spirituale a personalității umane. În viziunea sa, criticismul este o formă *a priori* a spiritului filosofic modern. Profesorul Petrovici a oferit studenților săi o introducere clară în monumentală operă a lui Imm. Kant. *El a avut conștiința unui misionarism intelectual, de aceea s-a străduit să-i orienteze spre marile creații ale filosofiei universale, dar acest lucru nu se putea face fără o claritate a expunerii, fiindcă „adâncimea filosofică nu poate fi în funcție de nebulozitate”*¹¹.

Conceptele și ideile fundamentale ale idealismului transcendental kantian sunt expuse cu o deosebită claritate, însă aceasta este obținută uneori cu prețul unei simplificări, nu întotdeauna conformă criticismului. Ion Petrovici mărturisește că simplificarea, pe care a realizat-o cu bună știință, are avantajul de a fi eliminat multe contradicții care se găsesc în sistemul lui Kant, „dacă nu faci un triaj indispensabil și nu separi esențialul de secundar”¹².

Însă contradicțiile semnalate nu au numai o semnificație negativă, ci și una pozitivă.

Așa cum apar ele în textul kantian, sunt semnul celei mai mari cutențanțe a spiritului omenesc. Când gândirea abordează problemele metafizice cele mai grave, contradicțiile, circularitățile, paradoxurile sunt inevitabile.

Celor ce susțin, sprijinindu-se pe criticismul kantian, că limitele cunoașterii noastre sunt un argument împotriva posibilității metafizicii, Petrovici le răspunde evidențiind că de la cognoscibil la incognoscibil

⁹ Kant, Imm., *Critica rațiunii pure*, București, Ed. Științifică, 1969, p. 67-91.

¹⁰ Eminescu, M., *Lecturi kantiene*, București, Ed. Univers, 1975.

¹¹ Petrovici, I., *Douăsprezece prelegeri kantiene*, p. 11.

¹² Ibidem, p. 12.

trecerea se face gradat, neputându-se trasa definitiv o limită dincolo de care cunoașterea ar fi imposibilă în principiu. Dilema în care am fi puși dacă am accepta interdicția pozitivistă de a transcede câmpul experienței posibile este, în formularea lui Petrovici, următoarea: „Ori interzici desăvârșit orice depășire și atunci renunți la știință; ori o îngădui și atunci nu mai poți stabili o limită de principiu, rămânând ca marginea speculației să o hotărască numai imposibilitatea materială de a mai înainta”¹³. În aceeași ordine de idei, Petrovici argumentează teza conform căreia relativul și absolutul nu sunt perfect separate, absolutul fiind implicat în relative. De aceea, se poate concepe că știința și metafizica au ca obiect aceeași realitate; între ele nu există, așadar, decât o deosebire de grad. Pentru a respinge argumentul de factură sceptică după care sistemele filosofice se contrazic reciproc, ceea ce ar trebui să descurajeze avântul metafizic, Petrovici se situează pe o poziție asemănătoare cu cea a lui Hegel, afirmând: „Sistemele nu atâta se combat, cât se completează”¹⁴. Deși apără cu vigoare dreptul la existență al metafizicii, el recunoaște că idealul de cunoaștere al acesteia, „o cunoaștere integrală, completă și absolută”, nu poate fi atins. Aceasta nu impietează însă în niciun fel asupra aspirației de a-l atinge și chiar dacă metafizica nu poate răspunde la întrebarea: Ce este universul în sine?, ea poate răspunde alteia: Ce este universul pentru om?, întrebare care, oricum, nu este deloc lipsită de însemnătate.

Metafizica nu reprezintă o „fază depășită” a gândirii și experienței umane, astfel se impune o reevaluare a tuturor datelor pe care ni le poate oferi. Acestui din urmă deziderat îi răspunde lucrarea *Introducere în metafizică*, în capitolele speciale cu titlul, *Metafizica și legitimitatea ei, Metodă în metafizică* etc.

3. Am adus în discuție aceste idei, pentru a arăta că Ion Petrovici nu a fost un profesor obișnuit de filosofie, ci un veritabil teoretician care a pledat în prelegerile și conferințele sale pentru valoarea filosofiei, a metafizicii pentru viața omului și a societății date. Indiferent că erau prelegeri de logică, psihologie, metafizică, istoria filosofiei, acestea au avut o mare însemnătate pentru învățământul filosofic pentru că foloseau amplu analizele cu fundament metodologic raționalist. Astfel, mențineau treaz interesul studenților pentru nevoia aprofundării raționalismului filosofic, a disputei raționalism-irraționalism. Este regretabil că, un

¹³ Petrovici, I., *Introducere în metafizică*, București, Casa Școalelor, 1924, p. 60.

¹⁴ Ibidem, p. 67.

asemenea dascăl de vocație, nu a manifestat o grijă specială pentru a-și crea o școală de filosofie cu discipoli care să-i continue și să-i dezvolte ideile. Dincolo de alte speculații cu conotații politice, considerăm că acesta este un motiv real pentru care filosofia lui I. Petrovici este prea puțin cunoscută și studiată. Însă este suficient să-i citești lucrările și să te lași încercat de regretul că nu i-ai fost discipol, pentru că indiscutabil, Ion Petrovici rămâne un model de profesor-filosof, făcând parte din elita intelectuală românească din perioada interbelică.

BIBLIOGRAFIE

1. Boboc Al., (1997), *Notă asupra ediției, la Filosofi contemporani*, București, Ed. Garamond.
2. Eminescu, M., (1975), *Lecturi kantiene*, București, Ed. Univers.
3. Kant, Imm., (1969), *Critica rațiunii pure*, București, Ed. Științifică.
4. Necula I., (2005), *Ion Petrovici-în vizorul securității*, București, Ed. Saeculum.
5. Petrovici I., *Așchii*, în: *Pagini filosofice*, București, Alcalay.
6. Petrovici, I., (1994), „*Douăsprezece prelegeri kantiene*”, Iași, Ed. Agora.
7. Petrovici, I., (1924), *Introducere în metafizică*, București, Casa Școalelor.
8. Petrovici, I., (1992), *Introducere în metafizică*, Iași, Agora.
9. Petrovici, I., (1994), *Prefața la Douăsprezece prelegeri universitare despre Imm. Kant*, Iași, Ed. Agora.